

Márkus Ferenc

Szoliva János: Szélidő - versek

Nem kritikát írok, bár azt is megtehetném, hanem tisztelettel és főhajtással a sokkal többről, az olvasás, az értelmezés élményéről és gyönyörűségéről fogok beszélni.

A cím: *Szélidő*

Nem sokszor találkoztam a kortárs magyar költészetben ennyire találó, tömör és sokjelentésű címmel.

Hasonlat rejlik benne: az idő olyan, mint a szél. Szeszélyes; változó: irányát, erejét tekintve egyaránt; épít vagy rombol; az egyéni és társadalmi emberi akartól független; szeretjük - kellemes, hűt -, utáljuk - csíp, kicserzi bőrünket - ; gyógyít vagy megbetegít; emel, röptet, földhöz vág, ereje van, bár testetlen; nem látjuk, csupán jó vagy rossz Végeredményében, hatalma eredményében, hiszen a négy elem közül - föld, víz, tűz, levegő - az egyetlen önmagában láthatatlan őselem. Közel áll a *zenéhez*: ugyanis hangja van. Skálája a hárfa, a fuvola finomságú hangtól az ordításig, a bömbölésig terjed, A harci riadóig!!

„A magyar nyelv értelmező szótára”-nak VI. kötetében (Akadémiai Riadó, Bp., 1966) a 143-144. oldalakon a „szél” hangsornak 9 jelentésével találkozunk. Közülük a 4.-et emelem ki: „Az események folyamatának, természetes fejlődésének, változásának ereje, sodra; a kor követése, szelleme.”

Jelentéstartományának szinte kimeríthetetlen gazdagságát bizonyítja a rokon értelmű szavak és kifejezések, továbbá a *szél* szóval alakult közmondások és szólások sokasága.

Az *idő* szónak a *szél* szóéhoz hasonlóan 9 különböző jelentését sorakoztatja föl „A magyar nyelv értelmező szótára”-nak III. kötete a 426-429. oldalakon (Akadémiai kiadó, Bp., 1965). Ebből a sokaságból is egyet ragadok ki, azt, amelyik a kötet cím értelmezéséhez a legtöbbet mondta a számomra: „II a. (csak egyszban). A valóságnak az a vonása, amelynél fogva azt egymás után következő mozzanatok összefüggő folyamatának, azaz történéseinek kell tekintenünk.”

Az első ciklus: „ettől eddig”

Térbeli és időbeli határpontokat egyaránt jelöl a cím. Nyelvtanilag közelre mutató névmás - ez (főnévi) - ragokkal ellátva. Talán a közelmúlt történelmének,

léttörténetének, személyes élettörténetének határozatlansággal jelölt határozott darabját hasítja ki alighanem az idő egyetemességéből a névmások segítségével.

A cím jelentésének *határozatlanságát* a névmás választása és használata nyomatékosítja.

A névmás ugyanis szófajtságából fakadóan mindig valami névszó - főnév, főnévi igenév, melléknév, melléknévi igenév, számnév - helyett áll, arra utal, arra mutat rá. Tehát nem nevezi meg, formailag nem mondja ki, hogy miről van szó, csak helyettesíti, csak utal rá, mintha a valóságos, esetünkben a virtuális szövegben korábban és legalább egyszer már előfordult volna.

Ugyanakkor a cím jelentésének határozottságát húzzák alá és mozdítják elő a közelre mutató főnévi névmáshoz illesztett *-től* abbativusi; *-ig* terminativusi ragozások egymást ellentétességükkel kiegészítő hangsorai.

Az első ciklust, sőt a kötet egészét megelőzi, mint egy előszóként, útbaigazításként bevezeti a *Felvétel* című vers.

Ha az olvasó, a vers esetében a szemlélő, a néző jól érti, jól látja, akkor a „fényképfelvétel” olyan emberalakot örökített meg, akinek nincsen se keze, se lába, tehát cselekedni, mozdulni nem tud.

Ha pontos akarok lenni, a felvételen lett ilyenné az ember! A felvétel ugyanis: „torz, hamis...”! Rajta csak a pózoló, tüntető vagy gyászoló test - fej és törzs - látszik. A valóság a kép látványával ellentétben teljes és ép embert mutat: „Megállt a kocsmalépcsőn. / Körülnézett.”

A teljesnek és nem teljesnek, az épnek és nem épnek, az igaznak és hamisnak, a valóságnak és a valóság költői képének a kettőssége, egymástól való különbözősége a versből átsugárzik a ciklusra; *ars poeticaként* befolyásolja a ciklus valóságsszemléletét és ábrázolási, valamint kifejezési módját.

Az imént felsorakoztatott kettősségek azonban nemcsak az egymástól való elkülönülésnek az alapkövei, hanem a „készült” igealak állítmányi használata folytán a különbözőségeknek igazán különleges egymáshoz kötődését is kezdeményezni tudja.

A kiragadott kijelentő módú, múlt idejű igealak közleményéből ugyanis azt tudhatjuk meg, amit a szöveg

folytatása részletezően is a tudomásunkra hoz, hogy fénykép készült adott helyen, meghatározott helyzetben egy emberről. Ám azt, hogy ki készítette és miért, a folytatásból sem tudjuk kideríteni. Az a körülmény azonban, hogy a kérdéses „készült” igealak létrejöttének jellemzői okán álvisszaható igékhez hasonlatos igei képződmény, azt sugallja, hogy a versnek egy imperszonális szereplője is van, aki, lehet, hogy nem azonosítható senkivel; sem a való világban, sem a vers költői világában. Ám az is lehet, hogy a ciklus és a kötet lírai énjének az emlékező, a képi világot alkotó vagy alakító tudatával esik egybe. Erre, ebben a rejtőzködő imperszonális perszónában kell keresnünk, és benne tudjuk megtalálni az ars poeticás elkülönülő-egmáshoz - kötődésnek a megértését, de legalább jó helyen keresett megsejtését.

Az mindenképpen megfoghatóan látszik, hogy a verseknek olvasóban támadó bizonyosságai és kétségei, érzékletes és rejtélyes-titkos szövegszálai nemcsak képi, hanem a képpel egyenrangú grammatikai öltözkében jelennek meg egymást örökké megvilágítva, ugyanakkor megnehezítve.

Megvan tehát a kísérő, mint Danténak Vergilius, akinek a vezetésével fogom végigjárni a kötetet, és fogom elmondani, hogy együtt megtett úton mit mutatott meg, és abból én, az olvasó, mit láthattam meg.

A kísérő legalább két részből összetett ember!

Teljes, érzékelhető, a 20. és 21. század fordulóján élő lírai én, vallomást tevő személy, aki nem rejtőzködik.

Ám emlékező én-tudata, vagy annak a szerepét magára vevő és rajta kívüli lény - a versvilág transzcendenciáját létesítő személytelen hatalmasság is lehet - „torzít, hamisít”, titkok fátyolával eltakar, érzékeitetlenné tesz valóságos evidenciákat, megnehezíti az egyértelmű megértést.

Ez egyébként Szoliva János poézisének egyik esztétikai összetevője: Nézzetek a fátyol mögé, és lássatok! Az érzékelhető és az érzékelésen túli valóság nem esik egybe, az egyik nem racionális logikai magyarázata a másiknak, ám a költészet képeinek a kohójában a teljesebb teljesség nemesfémű ötvözetévé válik egymásmellettségük.

Bizony, bizony az önmagára tekintő ember kiszolgáltatott a rajta kívüli hatalmasságnak, vagy a teljesen élesen nem látható, benső, az idő szelétől rángatott emlékezésnek.

Szél nyitja az emlékek termének zár és kilincs nélküli ajtaját (*Csomóban a szél*). A tűnődő lírai én a táncoló időt látja ott bent. Táncában a kezdet s a vég sarkpontjait? E pólusok között pedig az idő folytonosságának észrevétlen szétszakadását? Mi szakad meg? Az idő tánca? A szemlélő élete? Vagy csupán az ezekről kezdeményezett tűnődés pillanata? A szöveg mindegyik választ magában hordja. Egyiket sem részesíti előnyben. Nem törekszik egyértelműsége, kizárólagosságra (*Hol ér véget?*).

Megnyugtatásul azt azért elmondja, hogy a reggel világozottságában fölsejlenek a hideget árasztó, barátságatlan peronok, az indulás, az érzés helyei. Ám ami ezek között van, vagyis a megteendő út: az beláthatatlan (*Viszonyok*).

Éppen ezért „Mindegy hova nézel, / múltba vagy jövőbe;” az évszakok változhatnak, de a lírai én jeges hegyekkel, fagyokkal, hideggel determinált sorsából nem tud kilépni (*Mindegy*).

„Rab vagy belül,” falak kerítik körül a létezést, a gondolatot, a képzeletet; az álmok, a vágyak lázadva kitörni készülő jeleit visszaverik a falak. Csak nézni tudsz önmagad börtönének rácsán, üvegén keresztül. (*Kopognak a falak*).

„Az éltető igéket” a börtön, vagyis önmagad zárkájának illeme és lehetőségei szerint csak „mormolod magadban”. Az idő tiltásában a másoknak azaz az olvasóknak is üzenetet hordozó beszéd: a hallgatás (*Mintha beszélne*). A tárgy, az ok vagy a cél csak léte panaszoló kérdés lehet, de nem belülről, pláne nem kívülről vagy kívülről felhangzó válasz. A cselekvés, „a teendő” helyét, esetleg módját tudhatja, ha tudja - a verskezdő „Talán” szó erre mutat rá - az emlékező költői tudat (*Mit? Miért?*).

„Ettől eddig” araszolhat kéz és láb nélkül az ember, a költői én. „Vagy túl valamin?” - taszítja tovább gondolatát szilárdult remény. Ám a remény élő halottként „Kéréketörve forog...” önmaga tagadásául (*Kéréketörve*). Akit lát, azt a halott remény tükrében látja. Amit hall, az inkább üt, mint vigasztal. Látás, hallás, mindenféle érzékelés önmagából kijáratot nem találó titokká vált (*Titok*).

Ezért az emlékezés a költői tudat újabb dimenziójába, a titkok tápláló tudományába, az *álomba* hajlik át.

Az álom berendezési tárgyai részben korábbiak (*Viszonyok*) megisméltelése, részben pedig azok részlete-

zései: váróterem, érkező vonat, „hol-nem-volt állomás”, párbeszéd ismeretlen helyen ismeretlen emberrel, éjszakai út, lépcső, utcasarok, öreg ház, szoba, kert végében elhaladó vonat füstje (*Valahol, Utak éjszakája*).

Ekkor, ebben az álomállapotban visszatérhet születésének időtemette helyére, a kiindulási ponthoz (*Ott járok*) Majd innen megint útnak indul, „Vetített tájkon fut vonatom.” Szemlélődik. Mit lát? Az égen a lassú „Nap”-ot és a szembe szaladó Murát. Fényt, vizet, a gyermekkor és minden kezdet derűtségének, kiegyensúlyozottságának konkrét tényeit (*Arcomba szalad*). Majd a tavaszba visszavezető dűlőutakat, az otthoni vidéket, a cseresznyefáról látható Mura folyót hozza közel az álombeli utazás. A folyót, amelyik nyughatatlan, „rohanó” állandóságával a létezés titkára adhat feleletet újra és újra a „talán” bizonytalanságát is görgetve áramlásában (*Visszajárok*).

Am a „szélidő” elhessenti az álom derűjét, fényét, tisztaságát. A felébresztett „lyukas emlékezetében „már nem is a való / a tegnapi történet.”

„A jajjal-telt időben” a háború komorsága árnyékolja be az álom gyermekien őszinte, naiv ragyogását (*Esztenők távolsága*). Az álom látomása, igaz, nem kézzelfoghatóságában, hanem hangulati nyomatékában azonban nem semmisült meg. „Valahol / a sehol fölötti létben / megvan még a kert.” (*Megvan még*).

Közben a rendezői teendőket is ellátó „szélidőben”, az emlékek és álmok homokdombjai között fölmagasodik a költői én versmindenségbeli előzményektől megformált új alakja: „Ahogy kinézek magamból, / ahogy a házak néznek rám, / ahogy megérintenek a tekintetek.... / Ahogy ismeretlenül mások/ nyomába lépek.” (*Ahogy vágynak*).

Milyen is most? Olyan, „Mint korhadt tőkén virágzás,”..., mint „Porszemekben csillagok.” (*Kigondoltad magad. Szélidő*). Ez „ameddig elértél!”... Annyi, annyi, „...A viráglét, a porszem nagyságú csillaglét két lehetőséget kínál: „Folyt, köv., / vagy marad a történet: / >egyszer volt...<” (*Ameddig elértél, Összeadod*).

A kötet *második ciklusának a címe: „...vagy túl >valamin < ?”* – a folytatást helyezi kilátásba. Egyrészt ugyanis a cím visszautalás a *Keréketörve* című vers szó szerint azonos mondatára, sőt a költemény gondolatiságának egészére. Másrészt előretétele abból az aspektusból, hogy a remény még sem halt meg, hanem reinkarnálódott, vagy legaláb-

bis megkísérelheti az újjászületést, a poézises folytatást.

Szigorú, a múlt idő befejezettségébe kövesülő külső mozdulatlanúság a második ciklus első, meghatározó jegye. A „nézett” igealak ismétlése ezt nyomatékosítja. A „valamin” merengő mozdulatlanúságot azonban ellenpontozza a „valamiből”, alighanem az egyedüllétekből kifelé induló - ám csupán -, elképzelt utazás (*Könyökölve*).

Mi a feltétele az elképzelt utazásnak? Az, hogy „Elhallgat, elnémul / a szemtanú-múlt, / könyvbe kötve a történet.” Csak ekkor, csak így következik el „újra kezdet.” (*Könyvbe kötve*).

Az újakezdést így határozza meg a költői képzelet: „régijűj színhelyek. / És a félbeszakadás.” (*És a félbeszakadás*). A „kihunytt szemű nyár”-ban az „elvetélt szerelem” képzetének felidézésében „földereng” a mindig félbeszakadó régijűj: „a többszámú lét”.

A régijűj létrendben a lírai énen kívüli másik emberi létező teremtésével veszi kezdetét a ciklus minden története. A teremtés szót használok szinte bibliai értelemben. Mert amit a költői képzelet itt csinál, az valójában szóhasználatával és szövegformáló eljárásával a Biblia genezisének emberteremtés parafrázisa: „Nincsen-világból / összerakom / kitalált arcodat. // Üres léptekből / a hozzám sietőt.” (*Összerakom*).

Ami a versbeli teremtésben tovább fokozza a feszültséget, ami a világirodalomból kölcsönvevett ötletet tovább mélyíti vagy magasítja az a körülmény, hogy az asszony, a nő teremtéséhez a férfi teremtésének a képeit használta föl a költői fantázia.

A folytatásból, a második ciklus következő verseiből tudja meg az olvasó immár félreérthetetlenül, hogy a többes számú lét másik emberi létezője: nő (*Hány centi?, Várlak, Közeli, Eltérítés, Ahogy magadhoz ölelsz. Észrevétlenül*).

Közben végbemegy a versekben az a transzformációs csoda, ami az idő és a tér kérdőjeles pillanatnyiságától és parányiságától - „... hány perc, hány óra, / hány centi a közel?” - az élet tágasságába, a táj, a természet szépségének kézzelfogható azonosságába eljutva, végül az idő örökéletű tisztaságába emeli a régijűj létrend emberi létezőit és a szerelemben többes számúvá lett létüket.

A kötet harmadik ciklusának a címe: „lassan át”. Talán a költői szöveget mondó én átér az időfűjta éle-

ten, az én számára kiporciózott léten, az én számára kijelölt téren és kiszabott időn. És lassan megérkezik a még érzékelhető és már nem érzékelhető dolgok határához.

A határ a poézis „kitalált rajzolat”-a: „...Tévesztő idő, / csapda-távlat.festett szívárvány...” (*Ahogy a képen*).

Vagy a semmi ködébe vesző torony, a költői ént megérintő „enyészet (*Hozzád ér*). Vagy „Toronytalan, / romba dőlt utcarészlet,” ahonnan elindulva „valami emberalatti lét”-be érkezik a beszélő (*Ahonnán elindulsz*).

S odaát mit talál? ... félhomály-kapuk”-at; „Képzelt falakra” firkált „neveket”. (*Bizonytalan emlékezet*). „Nincsbe” porladó látszatokat (*Hát így*).

A beszélő az egykor ilyen voltál és most ilyen vagy pólusai közé helyezi önmagát is: „A mindenséget pásztaztá/a tekintet. // Most keretbe szorítva/ itt lógsz fölöttem.” (*Keretbe szorítva*).

Majd úgy látja, az enyészet mind tökéletesebb munkát végez rajta is: „Képed helyén / rozsdás szöghelek.” (*Képed helyén*).

Mit hagy a határon innen? Nyarat, bőrt szagató meletet, az ént örökkön-örökké fosztogató szélidőt (*Szakadozik*). Tagadott s a tagadásban kifosztott, köddé vált embereket, tárgyakat, tájakat (*Balaton ősze*). Ezekről táplálva énjén belül pedig nagyra nő a magára maradottság miatti félelem és a reménytelenség (*Szemekben megcsikordul*). Pedig a tudatban tükröződő világegyetem ámulásra késztetően szép: „Folyóvíz tükre: / ég és föld egymásba ér. / Csillag-lüktetés.” (*Egy haiku*).

Az élménnyé tett határhelyzetben az évszakok is relativizálódnak: „Tél-zizegés a nyár.” (*Tél-zizegés*). Az énen belül pedig - az előző mondatban megfogalmazottak miatt is - állandósul a testi-lelki összé, téllé válás (*Megremegtet*), vagy ami az élőlények, de leginkább az ember létrendjében ugyanaz: az élet-halál mérlegjátéka (*Születésed, haláloed*).

Az élet-halál libikókázásának a mozgásában: „Örök halasztás/ a holnap, a holnapután.” (*Lassan át*). A halasztásul kapott időben „bontjuk, rakjuk a falakat”, amelyeknek repedésein át-áttetszik már a semmi: „megcsillan valami / a széteső mindenségéből.” (*Kinek jutna eszébe?, Akára hórajz*).

Mit tehet ebben a létállapotban a pörös szájú költő, a végzettel feleselő poézis, ami a széthullásnak s az alján látható semminek is igyekszik kifejező formát adni?

Tudomásul veszi, ugyanakkor formába zárja, hogy „szétkószálódik az idő. / Széthull minden nézésed. // Nincs más kilátás,...” (*Szétkószálódik*). Leltárt készít, ámbár sejtí, hogy az örökhagyó poétának talán nincs is, mert ebben az apokaliptikus helyzetben nem is lehet, poéta-örököse : „Leesik a Nap, / hullanak a csillagok. / Kupacban minden üresség. // Sírni tanul a Hold.” (*Sírni tanul*).

Emiatt zokog a megválaszolhatatlan kérdés: „ki örökli játékainkat, / ki osztozik létük hagyatékán?” Mivel a fátum megmásíthatatlan, mivel csak egy irányt ismer, a költői testamentum is minden emlék belenyugvásos megsemmisülésének végítéletével zárul: „Magasodnak, / omlanak az évek. // Eszi az idő a szobrokat.” (*Eszi az idő*).

Szerzőink

Ács Jenő költő - Budapest

Béres Katalin muzeológus - Zalaegerszeg

Dezső Ferenc költő - Nagykanizsa

Gángoly Attila író - Budapest

Hermann Róbert történész - Budapest

Kardos Ferenc könyvtáros - Nagykanizsa

Kaszli Miklós János író - Nagykanizsa

Lárai Eszter költő - Budapest

Lengyák István tanár - Nagykanizsa

Márkus Ferenc tanár - Nagykanizsa

Molnár András levéltáros, szerkesztő - Zalaegerszeg

N. László Endre író - Barcs

Pápes Éva író - Szatta

Riersch Zoltán költő - Murakeresztúr

Budapest,
1977. IV 7.

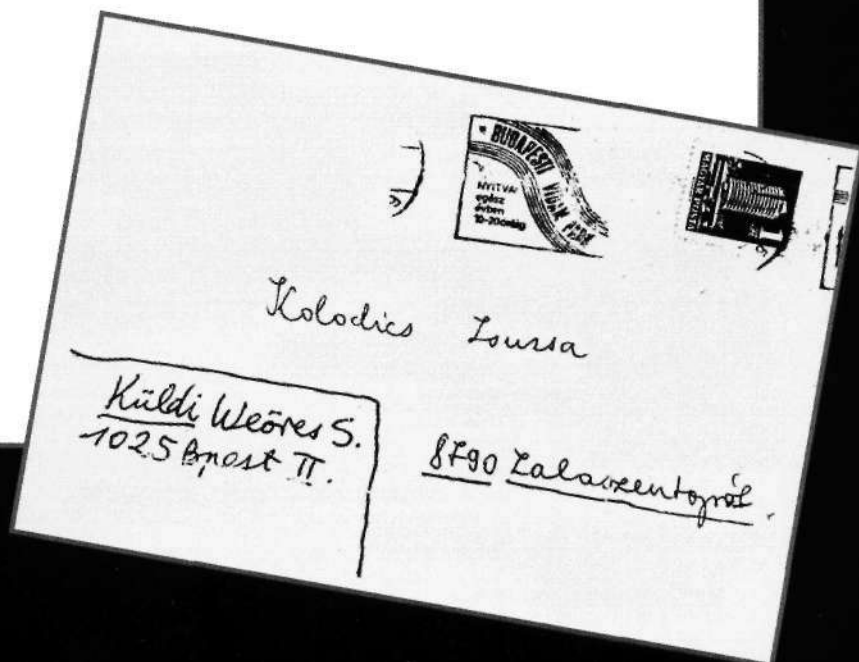
Kedves Kolodics Zsuzsanna,

köszönöm, hogy szakdolgozata témájául gyermekverseimet választotta.

Mit vallhatok gyermeklírámról? Csak kiábrándító, csalódást okozó dolgokat. Nagyon ritkán írtam én azzal a szándékkal verset, hogy gyerekekhez szóljon. Inkább az történik, hogy verseim közül az egyszerűeket és a dallamosakat, a ritmus-vázlatokat kiválogatják a gyerek-irodalom céljára. Így állt össze a „Bóbita”, „Zimzizim”, „Ha a világ rigó lenne”. Egyiket se én állítottam össze, csak az első kettőt, a „Gyümölcskosár” és a „Tarka forgó” címűeket. De azok se gyerekeknek készültek, csak gyereklírának is alkalmasak. Azt hiszem, nekem nem szabad ifjúsági-irodalmi szándékkal írni, magamat gyerek-nívóra korlátozni, mert attól nem leszek gyerek, csak hülye felnőtt. Nem írhatok ici-pici verseket az ici-piciknek, mert sokkal okosabbak nálam. Igyekszem ritmust, színt, hang- és kép-világot, szilárd szerkezetet adni kicsinek-nagynak egyaránt.

Szeretettel köszönti Weöres Sándor

*A címzett hozzájárulását a negyed századdal ezelőtt kapott levele közzétételéhez ezúton is köszönjük.
A kézirat a borító másik belső oldalán található.*



PANNON LŰKÖB

K U L T U R Á L I S F O L Y Ó I R A T



Következő számaink tartalmából

Kocsis Gabriella elbeszélése, Sólyom Sándor fordításai, Pajkossy Gábor Deák Ferencről mondott beszéde, Szép Gyula és Tari István rajzai, Udvardi Géza ismertetései az olajipar történetét feldolgozó munkákról, Molnár László és Srágli Lajos tanulmánya az olajipar történetéből, bemutatkozik a Magyar Olajipari Múzeum, Saáry Éva életéről és munkásságáról Tóth János írása, tanulmány Erdélyi Z. János Trakl és Erdődi Gábor Yeats fordításairól, Kostyál László írása Budaházi Tibor Ómagyar Mária-siralom című grafikai sorozatáról, Bodrogi Péter, Cseh Károly, Zágorec-Csuka Judit, Erdélyi Z. János, Erdődi Gábor, Lárαι Eszter, Major-Zala Lajos, Máté Adél, Szepesi Dóra versei.

2002

Ára: 150 Ft